

TÜRK KÜTÜPHANECİLİĞİNİN BÜYÜK KAYBI

ADNAN ÖTÜKEN

Dr. Müjgân CUNBUR

Millî Kütüphane Genel Müdürü

Türkiye'de modern kütüphaneciliğin kurucusu Adnan Ötüken'i 2 Mart 1972 günü kaybettik. Bu kayıp, büyük ideallerin ardında didinmeyle geçmiş bir hayatın sona erişiydi. Bu kayıp, genç denecek yaşta, hareketliliğinden bir şey kaybetmeden bir mücadele adamının ebediyete göçüşüydü. Bu kayıp, Ötüken'in arkada bıraktıkları, bir kısmını emek verip yetiştirdiği, meslektaşları için gerçekten büyük acı oldu.

Ona Türkiye'de modern kütüphaneciliğin kurucusu demek, bir mübalağa değil, bir gerçeğin ifadesi olarak kabul edilmelidir. Adnan Ötüken müesseseleriyle, eğitimiyle, edebiyatıyla, dernekleriyle hatta sağladığı kamu oyuyla, hiç kuşkusuz modern kütüphaneciliğin kurucusu olmuştur. Adnan Ötüken, başlangıcı yüzyıllar öncesine dayanan, son yıllarında hor görülüp küçümsenen sıradan bir vazife sayılan geleneksel hafız-ı kütüplüğü, amaçları çizilmiş, prensipleri tesbit edilmiş bir meslek olarak, yüksek eğitim görmüş, en gelişmiş ülkelerde kütüphaneleri görmüş, kütüphaneciliği incelemiş, yaptığı işin değer ve önemini kavramış genç ve idealist kütüphanecilere teslim ederek aramızdan ayrılmıştır.

Ötüken'in, kütüphaneciliği bir meslek olarak seçişinde, daha üniversite öğrenciliği sırasında yakından tanımak fırsatını bulduğu İstanbul kütüphanelerinin büyük rolü olmuştur. O, bu kütüphanelerde bir yandan ders çalışırken, bir yandan da «Türk ata sözleri» konulu ve hazırladığı yıllar bakımından gerçekten değerli bir araştırma olan lisans tezini yapmıştır. 1935 yılında kurulan ve İstanbul kütüphanelerindeki yazmaların katalogunu hazırlayacak olan Prof. Helmut Ritter'in başkanlığındaki komisyonda bir süre kâtip olarak çalışması, bu kütüphanelerin içinde bulunduğu çözümlenmesi gerekli sorunlarını da yakından tanıma fırsatını vermiştir.

Adnan Ötüken, Fehmi Ethem Karatay ve Rifai Aktan'dan sonra yurt dışında kütüphanecilik eğitimi görme şansına ermiş üçüncü kişidir. Bu-

günkü görüşümüzle şans diyorum, gerçekte, kütüphanecilik eğitimi görmek üzere Almanya'ya gitmeye hazırlandığı günlerde çevresindeki pek çok kişi, bu çok basit iş (!) için ihtisas yapılabileceğini kabul etmemektedirler, hattâ O'nu vazgeçirmeye çalışmışlardır. Bu konuda Adnan Ötüken'i destekleyen Prof. Ritter başta olmak üzere birkaç hocasıdır. Ötüken 1936 da gittiği Almanya'dan, 1939 Haziran'ında başarıyla döner.

Yurtta kütüphaneciliği geliştirmek için herşeyden önce bunun ilk temel bilgilerini verecek kitaba ihtiyaç vardır. Eski harflerle ve çoğaltma yoluyla basılmış Fehmi Ethem Karatay'ın üç kitabının mevcudu kalmadıktan başka, eski harflerle oluşu yararlanma olanağını da bırakmamıştır. Aslında bir kurs için hazırlanan bu kitaplardaki bilgi bir dereceye kadar eskimiştir de.. Ötüken 1940 yılında ilk kitabı «Bibliyotek bilgisi ve bibliyografi» yi yayınlar.

1 Ekim 1941'de Milli Eğitim Bakanlığına Yayınlar Müdürü olmuştur. O zamana kadar kütüphanelerimizin en büyük eksikliği olan milli ansiklopedimiz «Türk ansiklopedisi» — o yıllarda İnönü ansiklopedisi — Adnan Ötüken'in Yayınlar Müdürü olduğu sırada yayımlanmağa başlamıştır. Ansiklopedinin kütüphanecilikle ilgili bazı maddelerini A. Ötüken yazmıştır. Yine birçok maddeleri de Almancadan dilimize çevirmiş, bu çeviriler son yıllara kadar devam etmiştir. En büyük konu ansiklopedimiz olan «İslâm ansiklopedisi»nin yayımına başlanması da Adnan Beyin Neşriyat Müdürlüğü devresine rastlar. «Klâsikler» diye adlandırılan «Dünya Edebiyatından Tercümeleler» dizisinin basılmasına da yine bu yıllarda başlanmış, ilk yıl 13 eser yayınlanmış, bu sayı Ötüken'in bu görevden ayrıldığı yıl olan 1946 da yılda 152 esere yükselmiş, 1947 de 57 ye düşen bu sayı, sonra hep düşmeye devam ederek bir daha bu rakama çıkamamıştır. Kültür Müsteşarı olduğu yılda bu sayı yine 75 e yükselecek, 1966 da 44 olacaktır.

Bir yandan bu çok yüklü yayın çalışmalarını yürüten Adnan Ötüken, bir yandan da memleket için gerekli kütüphanecileri yetiştirmek için Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nde bir kütüphanecilik kursu açmak için uğraşmaktadır. Kurs teşebbüsü Mehmet Emin Erişirgil'in dekan vekilliği sırasında gerçekleşir, Milli Eğitim Bakanlığının da kabulüyle Mart 1942 de kursun ilk dönemi başlar, Şubat 1943 te biten bu devreyi 27 Nisan 1943 te başlayan ikinci devre izlemiştir. Kurs yönetmeliği 1944 te kesin şeklini almıştır. Bu kurslar 1952 yılına kadar Adnan Ötüken'in şahsî gayretiyle ve muntazaman dokuz yıl devam etmiştir. Onun asıl amacı kütüphaneciliğimizi bir okula kavuşturmadır. Milli Kütüphane kuruluş kanununu hazırlarken bu müessese içinde bir de Kütüphanecilik Okulu açılmasını sağlayacak maddeler koyar, fakat bu maddeler Maliye Ba-

kanlığınca «Kütüphanecilik gibi basit bir hizmet için mektep kurulmasının mânası anlaşılammıştır» denilerek tasarıdan çıkarılmıştır. (1950)

Adnan Ötüken, kolayca yılmayan bir insandır. Bazı öğretim üyelerinin «Kütüphanecilik teknik bir iştir, velev kurs şeklinde olsa bile üniversite tedrisatı arasında yeri olamaz» demelerine rağmen, konunun önemini kabul eden öğretim üyelerinin de yardımıyla Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nde Kütüphanecilik Kürsüsünün kurulması için bütün gücüyle çalışmış, 1954 te gayesine erişmiştir. Adnan Bey kürsünün ilk öğretim görevlisi olmuş, bu ek görevi 1957 de Almanya'ya Kültür Ataşesi ve Öğrenci Müfettişi olarak gidinceye kadar devam etmiştir.

Onun, hiç kuşkusuz, Türk Kütüphaneciliğine ve Türk kültürüne en büyük hizmeti, Millî Kütüphane'yi kurmak olmuştur. Ona göre Millî Kütüphane, milletin hafızasıdır Milletin tefekkür ve irfan mazisini istikbale bağlayan müessesedir. O, millî kütüphaneleri hür milletlerin istiklâl hücceti olarak kabul eder.

Millî Kütüphane'nin, Mehmet Emin Yurdakul'un iki kitabını Yayımlar Müdürlüğündeki bir dolabın rafına koyarak ve sembolik olarak temelini attığı 1945 yılından başlayarak ölünceye kadar bu müesseseye meşgul olmuştur. Kütüphanenin nasıl kurulup geliştiğinin kısa tarihi «Millî Kütüphane ve Adnan Ötüken» adlı broşürde anlatılmıştı. Onun için orada anlatılanları bir daha tekrarlamayacağım. Ancak kuruluş tarihinden 1957 yılı ortalarına kadar, 1960 Ağustosundan 1965 Temmuzuna kadar Millî Kütüphane Ötüken'in ikinci bir evi olmasa bile kendi deyişle iki kızının yanında üçüncü bir çocuğu olarak kabul edilmiş, ancak öz çocuğuna gösterilen ihtimamla üzerine eğilmiştir. Daha bu binaya taşınmadan Mithat Paşa Caddesindeki Hazırlık Bürosunda o çok titiz Adnan Ötüken'in elinde süpürgeyle ortalığı temizlediğini, hattâ toz aldığını görmek kabildi. Halen içinde bulunduğumuz binaya geçildiği zaman, pek çok günler kütüphanenin kaloriferini kendisi yakmış, kitap nakillerinde, sıralamalarda kendi tabiriyle «kütüphane ailesi»ne öncü ve yardımcı olmuştur. Bu ilk yılların personel ve ödenek yetersizliğine, mevzuat engellemelerine ancak bir ideal adamının tahammülüyle karşı koyabilmiştir. Asıl binanın kütüphaneye adapte edilmesinde oldukça başarıya ulaşılmışsa bunda Adnan Beyin büyük payı vardır. Bir kulüp binası olarak, bu binanın plânını çizen Prof. Bonatz, istifadeye açıldıktan sonra kütüphaneyi gezdiği zaman, «evvelce olamaz dediğim şeyin, pek alâ da olduğunu hayretle gördüm» demiştir.

Millî Kütüphane'nin birinci ve ikinci ek binalarının inşaatında ise Adnan Ötüken, denilebilir ki yapının harcıyla karılmış, çamuruyla yoğurulmuştur. Temelinden çatısına kadar her iki binanın karış karış yapıl-

masını izlemiş, bir inşaat mühendisi gibi dikkat ve heyecanla yapıları kontrol etmiştir.

Almanya'da bulunduğu üç yıl zarfında, Kültür Müsteşarlığı sırasında, bu vazifeden ayrıldıktan, hattâ emekli olduktan sonra da bu müesseseden ilgi ve ilişkisini kesmemiştir. Onun en büyük amacı memleketi abidevi bir Millî Kütüphane'ye kavuşturmaktır. Ötümünden iki gün önce bir pazar sabahı, telefondaki bir sorusu üzerine bütçe müzakerelerinin sona erip etüd - proje masrafları için 1.734.000 TL. lık bir ödenekle, temel atma için sembolik bir paranın ayrıldığını haber verdiğimi ve ne sevinçle karşıladığını bugün acı acı hatırlamaktayım.

Millî Kütüphane personeline sağladığı kadrolar, bir elemanın yurt dışına gönderilme imkânının sağlanması, kütüphaneye satın alınan kıymetli bir koleksiyon, bir alet, bir bağış hep bu kütüphanenin kurucusunu mutlu kılan sebeplerdi.

Sosyal yönü çok güçlü bir kimseydi. İşte bu vasfı dolayısıyladır ki, UNESCO yardımıyla Millî Kütüphane içinde Türkiye'nin ilk millî dokümantasyon merkezi olan Bibliyografya Enstitüsünü kurmuş, bu enstitünün kuruluşunda büyük hizmetleri geçen yabancı uzmanları yine UNESCO kanalıyla sağlamıştır. Gerek bu enstitü için, gerekse kütüphanenin diğer dallarındaki kütüphanecilerden pek çoğunu bilgi - görgülerini arttırmaları için yurt dışına bir-iki yıllık sürelerle göndertmiştir. Millî Kütüphane'nin FID ile, Türk Kütüphaneciler Derneği'nin IFLA ile işbirliği sağlamasında yine Adnan Ötüken'in rolü büyüktür.

Mesleğin gelişmesini, kütüphaneciler arasında yakınlaşmayı, meseleleri bir arada çözümlmeyi temin için bir cemiyet kurulması gerekmiş, Millî Kütüphane'ye daha kuruluş yıllarından itibaren büyük yardımlar sağlamış olan Millî Kütüphaneye Yardım Derneği'nin kuruluşunda olduğu gibi, bu cemiyetin yani Türk Kütüphaneciler Derneği'nin kuruluşunda da yine A. Ötüken öncü olmuştur.

Türk kütüphanecilerinin düşüncelerini aksettirecek, mesleki bilgiler yayacak bir yayın organına ihtiyaç olduğunu daha dernek kurulur kurulmaz düşünmüş, 1952 den beri düzenle çıkarılan Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni'nin ilk yıllarda yayın müdürlüğünü yaptıktan başka, bu bültende pek çok değerli yazı da yazmıştır. Gerek bu bülten, bu yazılar, gerekse «Bibliyotekçinin el kitabı» adlı kitabı mesleki literatürde ilk yıllardaki büyük boşluğu doldurmuşlardır.

Millî Kütüphane'ye bağlı olarak kurduğu Bahçelievler Çocuk Kütüphanesi, Namıkkemal Evlere Ödünç Kitap Verme Servisi, Yenidoğan'daki küçük şube kütüphanesi Türkiye'de bu tür kütüphanelere ilk örnek-

ler olarak açılmışlardır, 1965'ten beri de Ankara İl Halk Kütüphanesi'ne bağlı olarak çalışmalarını başarıyla yürütmektedirler.

Milli Kütüphane'de düzenlenen kitap sergileri, konserler, konferanslar Türkiye'de yeni bir kütüphane çalışmasını kamu oyuna tanıtmaktaydı, gerek bu kültür ve sanat çalışmaları, gerekse 1945 - 1957 arası 12 yıl düzenle yürüttüğü Ankara Radyosu'ndaki «Kitap Saati» hem dinleyenleri okumaya teşvik ederken hem de kitap ve kütüphane konularının değer ve önemini anlamaya başlayan bir kamu oyunun doğmasına sebep olmaktadır. Kamu oyunu kütüphanecilik konusuna çekebilmek için Milli Kütüphane'nin kuruluşunun hazırlandığı yıllardan başlayarak 1957 yılına kadar gazete ve dergilerde bu konuda Adnan Ötügen imzalı yazılar sık sık görülmekteydi.

Unutulmaması gerekir ki «Üniversite yayınları bibliyografyası», «Seçme eserler bibliyografyası», «İstanbul Üniversitesi yayınları bibliyografyası», «Klâsikler bibliyografyası» gibi modern bibliyografyanın ilk örneklerini de Adnan Ötügen vermiştir.

Hayatının son yıllarında Türk dili üzerindeki çalışmaları dikkati çekmektedir.

Müzik başta olmak üzere bütün sanat dallarına özellikle ilgi duyar, sanat gösterilerini devamlı takip ederdi.

Bağlı olduğu millî değerlere hayatı boyunca toz kondurmadan, toz kondurtmadan yaşamaya çalışmış bir dava adamıydı. Davası uğruna şahsî menfaatlerini gözünü kırpmadan çığneyebilirdi.

Millî kültür kadar batı kültürünü de yakından tanımış bir insandı, kolay ve güzel konuşurdu, konuşmalarıyla bir grubu peşinden sürükleyebilen lider yaradılışlı bir insandı. Bütün iyi meziyetleri üstünde insan yetiştirmesini ve yetiştirdiklerini değerlendirmesini bilen bir öğretici ve idareciydi.

Türk kütüphaneciliğinde bıraktığı boşluk kolayına doldurulamayacaktır.

Aziz hatırası önünde saygı ve rahmet dileklerimle eğiliyorum.